NICOLAE BILEȚCHI

Institutul de Filologie
(Chişinău)

POEZIA *LIMBA MOLDOVENEASCĂ* DE NICOLAI COSTENCO ANALIZATĂ DIN PERSPECTIVĂ HERMENEUTICĂ

Opera de artă e ca şi natura: nu poți să-i adaugi nimic sau s-o lipseşti de ceva fără să-i strici naturaleţea. Poți doar s-o protejezi. „Nimeni, zicea dramaturgul german F. Hebbel, nu poate să-i adauge ceva unui copac, unei flori. Tot aşa cu opera de artă". Nimeni, zicem şi noi, în afară de sistemul totalitar sovietic, care s-a dezis de legea de aur a naturii şi a îmbrățişat ideea voluntaristă conform căreia totul se poate. Axiomele sfinte – limba, istoria, religia şi altele – au fost reificate, coborâte la preţul obiectelor uzuale. Despre acestea din urmă încă J. B. Molière spunea că lucrurile valorează atât cât le facem să valoreze".

În cele ce urmează vom analiza poezia *Limba moldovenească* de Nicolai Costenco, încercând să-i determinăm importanţa adevărată în raport cu valoarea stabilită în mod arbitrar. Operaţia, recunoaştem, nu e deloc uşoară, dar – o spunem franc – greutatea analizei se răscumpără prin bucuria restabilirii, la capătul travaliului critic, a adevărului ştiinţific.

Nu ştim exact, dar, după toate probabilităţile, poezia în cauză a fost publicată la cumpăna anilor '50-'60 ai secolului XX, după reforma ortografică din 1957, care a deschis posibilităţi mai largi de folosire a lexicului considerat înainte „curat românesc", deci, conform ideologiei timpului, incompatibil cu cel moldovenesc. Discuţiile care au precedat acest eveniment au determinat autorităţile totalitariste să simtă că în societate se creează o situaţie, cum definea marxismul, cu adevărat revoluţionară, când mediul literar de jos nu mai putea suporta presiunea conducerii de sus, iar conducerea de sus nu mai putea aplica, ca mai înainte, forţa sa faţă de ceea ce se întâmpla jos. S-a mers în acest caz pe o tactică oarecum conciliatoare: scriitorii recuperau lexicul aşa-zis românesc cu mare îndrăzneală, dar şi cu multă abilitate, iar conducerea de vârf, prefăcându-se loială la tot ce se întâmpla, căuta în secret măsuri, chipurile, democratice, dar, în fond, extrem de dure de stăvilire a procesului declanşat.

Era, pentru creatori, bineînţeles, o atmosferă de elan sufletesc. Scriitorii, care până la reforma ortografică se întrebau „dar unde-i cuvântul întreg" (L. Damian), acum se întreceau, cântărind în palmă toate sinonimele lui, pentru a-l alege pe cel cu mai multe carate. La cumpăna anilor 50-60 ai veacului trecut nu credem să fi existat vreun poet de valoare care să nu fi scris măcar o poezie consacrată limbii.

N. Costenco a scris poezia *Limba moldovenească* care imediat a fost declarată drept un imn şi asemuită cu cele mai frumoase poezii consacrate limbii scrise de Alexe Mateevici şi Gheorghe Sion. Se trecea cu vederea doar un lucru – că A. Mateevici şi G. Sion au scris despre limba română, pe când N. Costenco părea că vorbeşte, aşa cum spune titlul, despre limba moldovenească, ceea ce, desigur, convenea sistemului totalitar sovietic.

Dar oare despre limba moldovenească vorbea în poezia sa N. Costenco? Întrebarea e mai mult decât legitimă, azi, când, beneficiind de atmosfera revendicativă a restructurării, ne vedem, în scopul salvării de moştenirea falsurilor sistemului totalitar, nevoiți să revedem toate argumentările de cândva, să le regândim şi să le repunem pe nişte temelii sănătoase şi când, profitând de avantajele sistemului hermeneutic de analiză, putem face mai lesne astfel de aprecieri.

Din multitudinea preceptelor hermeneutice de analiză am ales pentru demersul nostru critic doar câteva: cele ale lui P. Ricoeur şi dezvoltate apoi de J. Culler referitoare

BDD-A25986 © 2008 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:45 UTC)

la hermeneutica suspiciunii şi hermeneutica recuperării, cele ale lui F.D.E. Schleiermacher privind detaliul care se cuvine corelat cu întregul şi examinat prin intermediul naţionalităţii şi al epocii respective şi cele ale lui Ezio Raimondi ce susţin ideea că nespusul prevalează asupra spusului. Pe parcurs ne vom bizui pe ele.

Textul poeziei lui N. Costenco *Limba moldovenească* se află, într-adevăr, între o hermeneutică a suspiciunii şi una a recuperării. Suspiciunea vine de la faptul că asupra autorului poeziei timp îndelungat a planat părerea că el e un adept al moldovenismului. Se ştie că, lucrând la „Viaţa Basarabiei", el a promovat şi, într-o anumită măsură, chiar a teoretizat astfel de noţiuni ca neaoşismul, autohtonismul, regionalismul şi basarabenismul. A făcut însă nu pentru că era moldovenist, cum credeau unii, ci din convingerea că, mergând spre Marea Unire, moldovenii trebuie să dezvăluie tot ce au mai frumos, să demonstreze că ei vin spre acest eveniment cu zestrea de acasă. Dar nu a fost înţeles. Din acest motiv, când, la cumpăna anilor cincizeci-şaizeci ai secolului trecut, a publicat poezia *Limba moldovenească*, nimeni nu a pus la îndoială autenticitatea denumirii ei. Nu a fost pusă la îndoială autenticitatea denumirii poeziei mult timp nici după apariţia ei. Analizată în 1998, când a devenit clar pentru toţi că limba noastră literară e româna, poezia a fost considerată de către cercetătorul V. Malanețchi „…drept un tribut plătit conştient – şi, deci, responsabil – momentului politic-ideologic ostil libertăţii de expresie". Ce e drept, ceva mai jos, privind perspectiva acestui gest, criticul adaugă condescendent, şi nu fără temei, că „proslăvind în versuri înaripate virtuţile limbii materne a cărei funcţionare – în anii regimului comunist totalitar – fusese cu totul limitată, poetul a contribuit în cel mai înalt grad la trezirea conştiinţei naţionale a românilor basarabeni, a mândriei de neam şi a demnităţii lor umane…" [1, p. 137-138].

Exemplele reproduse ţin de hermeneutica suspiciunii. Să revenim acum la ceea ce tot savanţii despre care am pomenit numeau hermeneutica recuperării, adică a recâştigării adevărului. Probe în acest sens avem suficiente şi concludente. Recunoscând că a propagat şi a teoretizat în anii treizeci neaoşismul, autohtonismul, regionalismul şi basarabenismul, nu trebuie să uităm şi de experienţele lui N. Costenco pe marginea acestor noţiuni în sensul că tot ce a făcut, a făcut „pentru a fi stăpâni la noi acasă, pentru a da putinţă spiritului local, basarabean, să triumfe cu toată originalitatea şi specificul care îl delimitează în speţă, fără a-l rupe din sânul familiei latine româneşti…" (subl. noastră – *N. B.*) [2, p. 95].

Nu a recunoscut Nicolai Costenco limba moldovenească nici după raptul Basarabiei de către Uniunea Sovietică. Dovadă sunt două afirmaţii ale lui rostite la Consfătuirea convocată de Comisariatul Învăţământului din R.S.S. Moldovenească pe data de 10 martie 1941. La nedumerirea vorbitorului la consfătuire, Emil Gane, „Şi amu am să citesc pentru acei (îl are în vedere pe N. Costenco – *N. B.*), care au spus că nu pot face poezii în limba moldovenească o poezie închinată Marelui Stalin de către norodu moldovenesc (citeşte poezia).

Nu-i aşa că sună în moldoveneşte: tovarăşu să-mi spună daçă nu se pot face poăzii în limba moldovenească", N. Costenco face replica semnificativă „În graiul moldovenesc" (sublinierea ne aparţine – *N. B.*) [3, p. 149]. Atacat de către ministrul învăţământului, Valentin Forş, cu fraza: „Vreau să spun câteva cuvinte despre cuvântarea tov. Costenco, care în prima parte a spus că au venit Sovetele şi mai tare au încurcat limba moldovenească. Vra să zică Sovetele au venit şi au încurcat limba, aşa că noi poăţii nu mai putem scri în limba moldovenească", Nicolai Costenco răspunde: „nu putem publica (subl. noastră – *N. B.*) în limba aceasta", ceea ce înseamnă că o literatură nu poate miza pe un grai care, spre deosebire de limba literară, are posibilităţi artistice mult prea reduse. Urmările la aceste replici curajoase nu au întârziat. După consfătuire N. Costenco a fost deportat în Siberia şi ţinut acolo până în 1955.

Întors din surghiun, scriitorul, din motive clare pentru noi, evită răspunsurile directe, dar, ca patriot al limbii literare care e, în concepţia sa, desigur, româna, arată, subtextual, că

BDD-A25986 © 2008 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:45 UTC)

doreşte să fie înţeles just. Întrebat în 1988 cum apreciază lupta poporului pentru conferirea limbii noastre a statutului de limbă de stat şi pentru revenirea la alfabetul latin, Nicolai Costenco răspunde semnificativ: „– Stau şi mă frământ uneori: să nu se întâmple ca în ’37, când în republica autonomă i-au lăsat pe intelectuali să spună ceea ce gândesc şi pe urmă i-au pus cu faţa la zid” [4].

E o teamă de a spune adevărul? O chemare spre rămânere în expectativă? În căutarea răspunsului, să ne amintim de spusele savantului care a pus bazele hermeneuticii, Schleiermacher, că „…detaliul nu poate fi înţeles decât plecând de la întreg…”. Detaliul, în cazul nostru, comunică cu întregul. Poezia *Limba moldovenească* a fost scrisă, cum am spus, într-o perioadă de avânt spre cunoaşterea limbii literare. Afirmaţia scriitorului a fost şi ea rostită într-o perioadă când oamenii, de acum în condiţiile restructurării, luptau pentru ca această limbă să aibă statut cu adevărat de limbă literară şi să-şi recapete denumirea ei oficială, cea română. Putea oare poetul, care în 1941 a făcut declaraţia că aşa-zisa limbă moldovenească nu e altceva decât un grai şi, ştiind atitudinea sistemului totalitar faţă de adevărurile, pentru ei, indezirabile, să nu-şi avertizeze colegii de idei că lupta lor se poate termina cu ceva de genul deportării, cum s-a întâmplat cu el? Avertizându-i însă, el nu a militat pentru stoparea procesului, ci pentru o continuare a lui fără excese care s-ar solda cu pedepse crâncene.

Poezia *Limba moldovenească*, cum vom vedea, aşa a şi fost alcătuită – să poată spune adevărul prin mijloace esopice. Era lecţia potrivit căreia „Flăcări inima chiar de-ar încinge-o / De cenzură-i strivit al tău grai” (N. Costenco), extrasă din trista experienţă de viaţă şi folosită de autor în toată creaţia sa de după surghiun. Era lecţia care respecta preceptul hermeneutului italian Ezio Raimondi precum că „nespusul prevalează asupra spusului”, precept necunoscut, bineînţeles, pe atunci de N. Costenco, dar intuit din practica sa. Confruntă: „Nu te grăbi, citeşte printre rânduri / Mânia furtunaticelor gânduri” ori „În mica mea arhivă orice frunză, / Nescrisă chiar, e-o rană-abia ascunsă” (*Arhivă*).

Poezia *Limba moldovenească* începe cu versul „Limba ţării mele”. E clar că, după exilul siberian, poetul, zicând ţară, nu putea avea în vedere altceva decât Basarabia. Şi, ca să nu lase nici un dubiu, versul al doilea aduce contururi încă mai concrete – „limba mamei mele”. În continuare urmează personalităţile care au ctitorit-o: Ştefan cel Mare, Vasile Alecsandri, Ion Creangă, Mihai Eminescu, adică numai figurile eminente recunoscute în acest teritoriu. Despre aportul considerabil al personalităţilor din partea dreaptă a Prutului nu se spune nici un cuvânt. Delimitarea concret-teritorială e specificată şi mai clar prin contextul ei lingvistic, delimitare făcută în spiritul ideii extrase mai târziu din practica literară generală de către hermeneutul F.D.E. Schleiermacher: „Limbă moldovană, – / zână între zâne, – / Stai la masa mare / între mari surori”, adică în anturajul celorlalte limbi ale popoarelor fostei Uniuni Sovietice. Între aceste limbi mari, pe care destinul le-a ferit de confruntări identitare năstruşnice, limba moldovană, cum o numeşte autorul, nu apare ca una egală între egale, cum se obişnuia a zice, şi cum, în virtutea inerţiei, un savant de renume şi-a intitulat chiar o carte, ci e văzută la un nivel mai jos, al graiului: „Veşnicia noastră / Grai moldovenesc”, cum, de altfel, din punct de vedere ştiinţific, şi era, adică: graiul moldovenesc al limbii române literare.

Nicolai Costenco, care, cum am spus, încă în anii treizeci ai secolului al XX-lea a teoretizat termenii de neaoşism, regionalism, autohtonism şi basarabenism, ca unităţi spirituale de integrare în cultura românească cu zestrea de acasă, Nicolai Costenco, care în 1941 a spus oficial, în public, că nu avem limbă moldovenească ci grai moldovenesc, fapt pentru care a fost trimis în exil, acest Nicolai Costenco nu putea confunda acum noţiunea de grai cu cea de limbă literară, după cum nu putea confunda nici noţiunea de grai, în sens extensiv, de limbă vorbită, cu cea de limbă literară românească. În stil esopic, spre care îl orienta experienţa tragică a exilului, mizând pe ambiguitatea semantică a termenului *grai*,

BDD-A25986 © 2008 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:45 UTC)

poetul a spus adevărul care nu putea fi rostit la acea dată în mod direct: limba moldovenească nu este altceva decât graiul moldovenesc ce stă la baza limbii române literare.

Supoziţia noastră îşi află susţinerea în scrisoarea poetului din 26 iulie 1955 adresată din exil mamei, în care îşi exprimă, fără echivoc, părerile sale privind integritatea neamului şi unitatea limbii literare, scrisoare publicată de scriitorul Nicolae Dabija în *Literatura şi arta* la rubrica „Poezii din puşcării": „Să înflorească sărăcia, blânda / Moldovă-n casa Marii Românii, / Să-şi uite noaptea jalei în osânda / Surghiunului din anii cenuşii / <…> Tăiată-n inimă de Prut – în două, / Cât poate soarta oamenilor fi / Şi ce cruzime să despărţi Moldova / De Mamă, cu orfanii ei copii! <…> Nu vrem hotar să ne despartă casa / De-o limbă şi de-un sânge am fost, ş-om fi / La Prut privesc cu apă-ntunecoasă… / De aş putea, pe veci eu l-aş sorbi". Subscriem întru totul la aprecierea făcută de poetul Nicolae Dabija că aceste versuri din scrisoare „…denotă un curaj ieşit din comun… fiind un exemplu de demnitate şi bărbăţie" şi că, pentru ele, în cazul că ar fi fost descoperite, Nicolai Costenco „…ar mai fi «meritat… un termen»" [5].

Opera de artă, ziceam la început, e ca şi natura: nu poţi să-i adaugi nimic, dar nici s-o lipseşti de ceva, fără să-i strici naturaleţea. Ea poate fi doar protejată printr-o analiză competentă şi cinstită, aşa cum ne învaţă principiile hermeneutice, aşa cum urmează, azi, prin prisma viziunii revendicative a prezentului, să analizăm întreaga noastră literatură contaminată de ideologia totalitarismului sovietic. E tocmai ceea ce am şi încercat să fac în cazul concret al analizei poeziei *Limba moldovenească* de Nicolai Costenco.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Vasile Malaneţchi, *Tabel cronologic* // Nicolai Costenco, *Elegii păgâne*, Chişinău,1998.

2. Nicolai Costenco, *Societatea Scriitorilor basarabeni* // Viaţa Basarabiei,1936.

3. Stenograma Consfătuirii convocate de Comisariatul Învăţământului din R.S.S. Moldovenească pe data de 10 martie 1941 // Destin românesc (serie nouă), 2006. An I (XII), nr. 1 (45).

4. Gheorghe Budeanu, *Ascultă-l pe cel care ştie…* // Literatura şi arta, 1998 / Dialog cu scriitorul N. Costenco.

5. Nicolae Dabija, *La moartea unui nedreptăţit* // Literatura şi arta, 1993, 29 iulie.

BDD-A25986 © 2008 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:45 UTC)